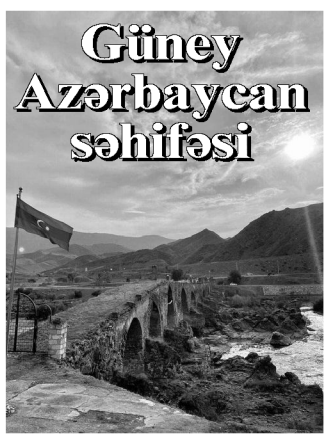

Bir bölgəni tanımaq sadəcə o bölgədə yerləşən şəhərləri və ya o şəhərlərin tarixini bilməklə yekunlaşmır. Bir bölgəni təbii coğrafiya dərslərinin əhatəsindən çıxaran, ona sivilizasiya, mədəniyyət, Vətən kimi məfhumları aid edən də həmin coğrafiyada məskunlaşmış insanlardır. Buna görə, biz "Güney Azərbaycanı tanı" layihəsi çərçivəsində təkcə Güney Azərbaycanın şəhərlərini tanıtmaqla qalmırıq. Bu layihə çərçivəsində dərc olunmuş əvvəlki məqalələri oxuyan oxucular bilir ki, biz Güney Azərbaycanın şəhərlərini tanıtmaqla yanaşı, o bölgənin tarixi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı haqqında da öz biliklərimizi dəyərli oxucularımızla bölüşmüşük.

Hər millətin içində tarixə iz buraxan şəxslər olub. Güney Azərbaycanda da bu kimi şəxsləri görmək mümkündür. Bunların bəzilərini bu günədekə tanıtdırıq. Təbii ki, həmin şəxsləri tanıtdırmağı onların millətimize etdikləri xidmətlərin qarşısında tarixi bir borc kimi hesab edirik. Başqa yandan isə bu şəxsləri xatırlamaq və bunları tanıtdırmaq əslində millətimizin tarixi, mədəniyyəti, ədəbiyyatını tanıtdırmaq anlamına gəlir. Bu qısa müqəddimədən sonra bu yazıda çağdaş Azərbaycan poeziyasının təkamülündə təsirli rol oynamış Güney Azərbaycanın ən məşhur şairlərindən birini təqdim edəcəyik.

Həbib Sahir və ya Mir Həbib Qəvami azərbaycanlı şair, yazıçı, tərcüməçi və ədəbiyyat tədqiqatçısı kimi fəaliyyət göstərmiş. İranda istər fars dilində, istərsə də Azərbaycan türkcəsində sərbəst şeirin ilk yazanlarından biridir. Bəzi ədəbiyyatçılara görə, Həbib Sahir fars ədəbiyyatında "sərbəst şeirin atası" deyə tanınan Nima Yüşicdən bir neçə il əvvəl fars dilində sərbəst şeirlər yazıb-yaradıb. Hər nə isə, bu gün Güney Azərbaycanda Azərbaycan türkcə sərbəst şeirinin Həbib Sahirlə başlamasında şübhə edən biri yoxdur. Bu arada Həbib Sahiri Güney Azərbaycanlılar üçün əhəmiyyətli və sevimli şəxs halına gətirən sadəcə onun şeirinin üslubu deyil, eyni zamanda, onların məzmunu və mahiyyəti olub. Demək, Sahirin şeirlərində yenilikçiliklə yanaşı, çağdaş Güney Azərbaycan tarixini və Güney Azərbaycan türklərinin taleyini də görməkdəyik.

Mir Həbib Qəvami 1903-cü ildə Təbrizin Sırxab məhəlləsində anadan olub. Əvvəlcə molla məktəbində yazıb-oxumağı öyrənib. Daha sonra isə "Mədaris-i Mötəmidə" və "Rüşdiyyə" məktəblərində ibtidai təhsil alıb. İbtidai təhsilini bitirdikdən sonra "Mədrəseyi Mübarək-e Məhəmmədiyyə" liseyinə daxil olub. Orada Məhəmməd Hüseyin Şəhriyarla si-

nif yoldaşı olub. Təəssüf ki, müasir Azərbaycanın bu iki böyük şairinin dostluğunun təfərrüatları haqqında etibarlı məlumat yoxdur. Bircə onu bilir ki, onların hər ikisi o illərdə fransız ədəbiyyatına maraq göstərmiş və hər ikisi Şarl Bodlerin şeirlərini tərcümə edib. Bu ortaq maraq və bu ortaq peşə bu iki sinif yoldaşını bir-birinə daha da yaxınlaşdırıb? Əgər belə idisə, niyə sonrakı illərdə onların əlaqəsi və yaxınlığına dair sübutlar yoxdur? Məncə, bu məsələ, peşəkar ədəbiyyatçıların diqqət mərkəzində olmalıdır.

Məhəmməd Rəhmanifər

iranlılar üçün açılmış "İranlılar" məktəbində iki il fars dili və ədəbiyyatı müəllimi kimi işləyir. 1929-cu ildə İstanbul Universitetinin tarix və coğrafiya fakültəsinə qəbul olunur. Daha öncə dediyimiz kimi, Sahir, Mirzə Tağıxan Rafət kimi müəllimlərinin sayəsində çağdaş türk və fransız poeziyası ilə yaxından tanış olub. İstanbulda onun bu haqda bilgileri daha dərinləşir. Təhsil aldığı müddətdə fransız şairi Şarl Bodlerin yeni şeirlərini ("Düşməni"), həmçinin Lamartinin məşhur "Göl" əsərini, Sədinin "Gülüstan" poemasını, Hafiz Şirazin qəzəllərini farscadan Azərbaycan türkcəsinə tərcümə edir. "İran Azərbaycanının təbii coğrafiyası"

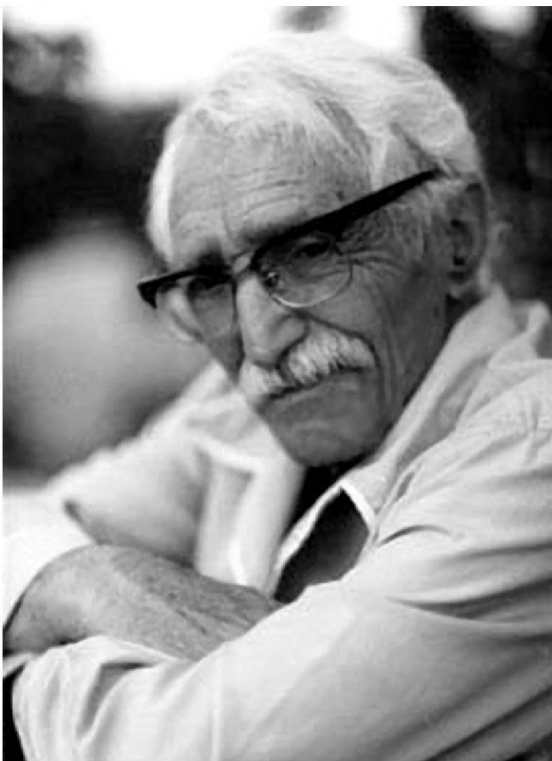
ğa başladı. Bu dövrdə bir çox azərbaycanlı şair kimi Həbib Sahirin də şeirləri, tərcümələri və məqalələri "Azərbaycan", "Vətən yolunda", "Şəfəq", "Azad millət", "Yeni Şərq" kimi qəzet və jurnallarda çap olunmağa başladı. Təbrizdə yaşadığı illərdə farsca yazdığı "Şəqaiq", eyni halda Azərbaycan türkcəsində yazdığı "Kölgələr", "Gecə əfsanəsi", "Seçilmiş şeirlər" adlı kitabları çap olunub. 1945–1946-cı illərdə Azərbaycan Milli Hökuməti qurulduqdan sonra da məktəblilər üçün "Ana dili" dərsliyini yazır, mətbuatda "Aydın" imzası ilə çıxış edir.

Həbib Sahirin Azərbaycan Milli Hökuməti dönəmində

dığı üçün Mazandaranda yerləşən Sari şəhərinə sürgün edildi. Demək, sonda İran rejimi onu Azərbaycan bölgəsindən tamamilən uzaqlaşdırmaq qərarına gəldi. Xəzər dənizinin güney sahilində yerləşmiş bu şəhərdə Sahir malyariya xəstəliyinə tutuldu və nəticədə Qəzvinə geri göndərildi. Sahir 13 il Qəzvinə yaşadığından sonra Tehrana köçdü.

Sahir Güney Azərbaycan türkcəsində, hətta fars dilində ilk sərbəst şeir yazan şairdir. Bu işdə onun fransız dilini bilməsi və fransız dilində yazılan şeirləri oxuması və hətta o şeirlərin bəzilərini tərcümə etməsinin təsiri olub. Ayrıca Sahir Anadolu türk-

Güney Azərbaycanda "Ana dili" dərsliyini yazmış şair

cəsini də çox yaxşı bilirdi və Türkiyə şairlərinin şeirlərini oxuyurdu. Sahirin şeirlərinin istər üslubunda, istərsə də məzmununda və hətta onun işlətdiyi kəlmələrdə Türkiyə şairinin izini və təsirini görmək mümkündür. Onun "Lirik şeirlər", "Səhər işıqları", "Sönməyən işıqlar", "Dağınıq xatirələr", "Kövşən" adlı kitabları Güney Azərbaycan şairinin parlaq nümunələrindən sayılır.

Azərbaycan Milli Hökuməti, bir xəzan fəslində quruldu. Bir il sonra isə yenə də bir xəzan fəslində dağıldı. Şeirlərində hər zaman Azərbaycanı yaşadan, Azərbaycanın sevinci ilə sevinən, kədəri ilə isə kədərlənən Sahir bu iki payızı belə anladır:

Xəzan çağı

qızıl günəş odlanıbdır
ağacın yarpaqları
min bir rəngə boyanıbdır...
Hər yarpağın bir rəngi var
Sevda rəngi
Həsət rəngi
Tutğun, tozlu
qurbət rəngi...
xəzan çağı yel əsərkən
yağır yarpaq
ölgün yarpaq
qalanıbdır qalaq-qalaq
yollar uzaq, göllər dərin
nəsim əsir sərin-sərin
dağlar bizim, bağlar bizim
yeriyirən yarpaq üstə
qalmaz izin...
bir çox xəzan gəlib, keçdi
bir çox karvan ötüb köçdü
bir xəzanda
yetim qaldıq
bir xəzanda
sevdalandıq
ən nəhayət
xulyaların havasından
qanadlandıq
bir xəzanda
parlaq qızıl günəş doğdu
bir xəzanda
bulud gəlib günü boğdu
anlayarkən xəzanları
zaman bizi qovaladı
gəldi zaman, keçdi zaman
Ayrı düşdük yurdumuzdan
Həsət qaldıq
sərin-sərin bulaqlara
gül çiçəkli otaqlara
zaman keçdi, biz quruduq
susuz qalan ağaclar tək
təravətdən saldı bizi
bilməm qürbət?
yoxsa fələk?

adlı diplom işini yazaraq müdafiə edir. Həbib Sahirin Azərbaycanı nə qədər sevdiyi elə onun universitetdə çalışma üçün seçdiyi mövzudan bəlli olur.

O, 1933-cü ildə universitetdən məzun olduqdan sonra İstanbulu tərk edərək Təbrizə qayıdır. Maarif İdarəsinin təyinatı ilə Təbrizdə məktəbdə coğrafiya müəllimi kimi çalışmağa başlayır. 1936-cı ildə Təbriz Maarif İdarəsinin qərarı ilə onun "Coğrafiyayı Xəmsə" adlı dərsliyi Zəncanda nəşr edilir və mükafata layiq görülür. Daha sonra müəllim kimi fəaliyyət göstərmək üçün Zəncana göndərilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Zəncan əyaləti bəzi tarixi dövrlərdə "Xəmsə əyaləti" adlandırılıb. Bu adlandırma haqqında fərqli fikirlər var, ancaq çox güman ki, Avşarların (Əfşarların) 5 tayfasının bu bölgədə məskunlaşmasından dolayı bu ad buraya verilib.

1941-ci ildə İran müttəfiqlər tərəfindən işğal edildi və 16 il əvvəl Britaniyanın dəstəyi ilə taxta çıxan Rza şah elə həmin Britaniya tərəfindən İrandan qovularaq sürgün edildi. Beləliklə, onun diktatura və avtoritar hakimiyyətinə son qoyuldu. Rza şahın hakimiyyəti dövründə ən ağır siyasi, iqtisadi və mədəni təzyiqlər altında olan Güney Azərbaycan Rza şahdan sonra irəliləməyə başladı. Türk dilində nəşrlər yaranma-

(1945-1946) gördüyü işlər və bu hökumətə verdiyi dəstəklər yə-tərincə araşdırılmayıb. Milli Hökumət haqqında aparılmış araşdırmalarda da onun adı keçməz. Halbuki heç şübhəsiz, Həbib Sahir bu hökumətə candan, ürəkdən dəstək vermişdi. Azərbaycan Milli hökuməti motivi Sahirin şeirlərində hər zaman üzə çıxır və şeirlərindən bəlli olur ki, o bu hökuməti ürəkdən sevirmiş.

Azərbaycan Milli Hökuməti süqut etdikdən sonra Sahir müəllimlik fəaliyyətini davam etdirir. "Aydın", "Ülkər", "Ağ" kimi gizli imzalarla Ana dilində şeir və hekayələr yazmağa davam edir. Bu fəaliyyəti üzə çıxdıqdan sonra barəsində hökm oxunur və o, Ərdəbilə sürgün edilir. Amma Azərbaycanın düşmənləri bilmirdilər ki, Azərbaycansevərlər üçün Təbrizlə Ərdəbil arasında heç bir fərq yoxdur. Onlar Sahirini doğma şəhərindən uzaqlara sürgün etdiklərini düşünsələr də bunu bilmirdilər ki, Sahirin nəzərlərində Ərdəbil də elə Azərbaycandır və o, Təbrizdə gördüyü işləri elə Ərdəbildə də görə bilər. Gördü də! Nəticədə onu Ərdəbildən də uzaqlaşdırdılar və bu dəfə Azərbaycanın başqa bir şəhəri Qəzvinə sürgün etdilər. Lakin şah rejimi yenə də yanılmışdı. Burada da Sahirin fəaliyyətində heç bir dəyişiklik olma-